

До речі, не факт, що Установчий з'їзд мав відбутися в Києві. Рухівцям було дуже важко знайти приміщення, дозвіл на це комуністична влада довго не давала. Вже навіть подумували провести з'їзд у Вільнюсі, де дихалося вільніше, але зрештою ректор КПІ Петро Таланчук зміг таки домогтися дозволу на приміщення.

«За перебудову»

Отже, нова організація назвалася «Народним рухом України за перебудову».

Самі рухівці визнають, що то було зроблено з метою допомогти Михайлу Горбачову з політичними реформами, а також щоб не налякати Москву.

«Коли ми збиралися на засідання, обговорювали документи — страху не було. Та й у повітрі не висіло, що щось може статися, бо робилося відповідно до тої атмосфери, яка існувала у всьому Радянському Союзі, особливо за підтримки Горбачова. Бо і перша ж назва — для нас було зрозуміло, що ми напишемо “за перебудову”, щоб нас не тягали... Ми за перебудову, за те, що Горбачов проголосив!» — пригадує один із фундаторів Руху Сергій Головатий.

«Хай буде “за перебудову” — і нас не будуть довбати і не будуть цькувати. А коли напишемо “за незалежність” — ми собі закриємо шлях, — додає Головатий. — І Чорновіл, і Лук'яненко виступали за незалежність — це було не просто в повітрі, це було проголошено! Просто в документах цього не можна було вказати, бо нас би не зареєстрували в Радянському Союзі».

При створенні в Русі існувало два крила — одне ідеалістичне і радикальне, яке хотіло «все й одразу», інше — більш прагматичне і помірковане, яке закликала враховувати реалії: що існував ще СРСР з монополістом-компартією, армією та КДБ.

Їхню присутність рухівці відчували, зокрема, коли після завершення Установчого з'їзду колоною пішли від КПІ покласти квіти до пам'ятника Тарасові Шевченку, а дорогою «у дворах» начебто була приховано розставлена військова бронетехніка.

«Звір був поряд, звір нас супроводжував — бачили танки і військових, що були... по дворах. Ми це знали, ми це відчували. Ми були готові до того, що справді може бути трагедія. Могла бути! Вистачило розуму в центрі (в Москві) цього не робити, — пригадує Головатий. — Все це нас зцементувало і водночас робило нас відчайдухами».

«За незалежність»

Мета — досягти державної незалежності України — потрапила в програму Руху через рік, вже на Другому з'їзді в кінці жовтня 1990-го. На той момент Верховна Рада УРСР вже ухвалила Декларацію про державний суверенітет України 16 липня 1990 року.

«Ми не стрибали відразу на велику висоту, а пішли сходинами — для того, щоб досягти бажаного результату», — пояснює тодішню рухівську стратегію колишній заступник голови НРУ Олександр Лавринович.

Отже, свій другий з'їзд Рух уже проводив у престижному київському палаці «Україна». Саме тоді з назви було прибрано «за перебудову», і Рух став основною силою, яка голосно заявила про українську мету — досягти повної Незалежності.

Символіка

Уже на Установчому з'їзді — і в документах, і в оздобі залу Київської політехніки — було зафіксовано національну символіку —

синьо-жовтий прапор, тризуб і гімн «Ще не вмерла України ні слава, ні воля».

Самі засідання починалися під «Козацький марш», і, за спогадами учасників з'їзду, в багатьох при звуках маршу з'являлися сльози на очах.

Також Рух першим офіційно почав вживати староукраїнські слова «збори» замість «з'їзду», «провід» замість «керівного органу» і «крайові організації» замість «обласних організацій», аби не звучати, як компартія.

Як пригадує Головатий, ці речі він власноруч вписував у статутні документи, надихаючись книгою про історію української політичної думки, яку йому подарував відомий американський україніст, професор Тарас Гунчак.

До речі, у своєму досить сміливому, як на той час, виступі на Установчому з'їзді Руху тодішній ідеолог компартії України Леонід Кравчук закликав поважати два прапори — червоно-синій УРСР і синьо-жовтий, — аби «не ділити людей».

Цікавий момент виник на з'їзді, де гостем був Кравчук. Йому на лацкан піджака хтось повісив значок із синьо-жовтим прапорцем. Кравчук, як почесний гість, значок знімати не став, а натомість зняв піджак і залишився в білій сорочці...

Письменники, комуністи і дисиденти

20 відсотків делегатів установчого з'їзду були комуністами, які стояли на «Демократичній платформі КПРС».

Під час з'їзду інколи звучали заклики одразу засудити «злочини компартії», і подекуди ледь не проголошувався намір до її заборони. В один з таких моментів письменник Володимир Яворівський закликав «думати головою» і вказав на рухівську президію, в якій більшість були членами КПРС...

Ядром Руху стали письменники, а очолив Народний рух поет Іван Драч. Будівля Спілки письменників — поруч із будівлею ЦК КПУ (нині — Офіс Президента) — стала своєрідним першим рухівським штабом.

Також у Русі провідними діячами були й колишні радянські дисиденти В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, брати Михайло і Богдан Горині й інші. На установчому з'їзді створили виконавчий орган організації — Секретаріат Руху, який очолив Михайло Горинь. Це не дивно, бо саме ці кола найвільніше думали на той час і мали проукраїнські переконання.

«Коли змінилась атмосфера й у нас в Україні з'явився озон, то стало ясно, що всі жадали негайних змін. А хто міг це зробити? Тільки літератори, тільки літератори! Саме в тому лоні й виникає потреба формування Руху», — пригадує письменник Павло Мовчан, один із засновників Руху.

Цікаво також, що на Установчому з'їзді Руху переважало звертання «Товариші!» замість тоді ще маловідомого і незвичного «Пані та Панове!».

Палата національностей

Народний рух одразу задекларував, що прагне України, яка буде спільним домом для всіх національностей та етнічних груп.

У Русі створили «Палату національностей», до якої увійшли представники національних меншин.

На Установчому з'їзді Руху з понад 1100 делегатів кожен шостий був не українцем за національним походженням, а до керівництва входили росіяни, євреї, поляки, вірмени й представники інших національних спільнот в Україні.

Усього, за підрахунками, в першому з'їзді Руху взяли участь представники 13 національних меншин України, а багато

виступів були російською мовою. Заступником Драча в Русі став український росіянин Сергій Конев.

Відомою є фраза Івана Драча, який тоді казав, що Рух прагне, щоб росіянам в Україні жилося краще, ніж в Росії, євреям – краще, ніж в Ізраїлі, угорцям – краще, ніж в Угорщині...

Це було важливо, бо в СРСР зяття боролися з «українським буржуазним націоналізмом», а «націоналістичним» Рухом компартія лякала національні меншини.

Разом з іншими, щоб «не бути диваками»

Рух діяв паралельно з іншими схожими організаціями.

Із 1988 року в Естонії вже функціонував Народний фронт – перша така організація в СРСР.

У Литві вже діяв свій «рух» – «Саюдіс» (це слово й означає «рух») – він також називався спочатку «за перебудову».

Уже створено Народний фронт Латвії (теж на початках «за перебудову»).

Саме в Балтії, в якій дихалося тоді найвільніше, переважно друкували рухівський самвидав – неофіційні напівпідпільні газети.

«Рух – це явище цілком логічне, бо воно перегукувалося тоді із загальноєвропейськими трендами і процесами, які й спричинили зміну тоталітарної системи... Все відбувалося паралельно – і в Польщі, і в Угорщині, і в Чехії, і в прибалтів, і в грузинів, і в азербайджанців...» – пригадує Мовчан.

«Це все були правильні процеси. І вони були запліднені однією хвилею. Та система себе віджила, вона самовичерпалася. Якби не було ширших контактів – із "Саюдісом", з польською "Солідарністю", з іншими спорідненими з нами політичними структурами, – ми були б диваками», – додає Мовчан.

Рух на пізніших етапах

Рух відіграв колосальну роль у здобутті Незалежності – і як політична організація, і як безпосередній організатор сотень мітингів, демонстрацій з вимогою виходу України з СРСР.

Рух був головним організатором Ланцюга єдності від Івано-Франківська через Львів до Києва на День злуки в січні 1990 року (акція надихалася «Балтійським шляхом» – «живим ланцюгом» Таллінн – Рига – Вільнюс у серпні 1989 року).

Рухівці підіймали синьо-жовті прапори на держустановах і просували у Верховній Раді Акт про державну незалежність України 24 серпня 1991 року, а також активно агітували перед референдумом про незалежність 1 грудня 1991 року.

Після здобуття незалежності Рух пішов іншим шляхом, аніж подібні балтійські організації.

Народні фронти Латвії та Естонії, як і литовський «Саюдіс», саморозпустилися 1993 року, проіснувавши п'ять років. Їх замінили новостворені політичні партії.

Український Рух діяв довше, і його чекала дилема: співпрацювати з екскомуністами і першим Президентом Леонідом Кравчуком чи ні...

Потім було перетворення на партію, кілька невдалих виборчих кампаній і навіть цілком пристойні результати на парламентських виборах 1998 року. Було також кілька болісних розколів Руху і трагічна загибель В'ячеслава Чорновола в березні 1999 року на бориспільській автотрасі за загадкових і досі до кінця не з'ясованих обставин...

«На превеликий жаль, Рух не виконав своєї головної ролі – він не взяв владу», – підсумовує нині Павло Мовчан.

Але зараз про Рух говорять саме в контексті здобуття незалежності, до того ж Рух виборював незалежність мирним шляхом.

Олександр Лавринович каже: *«Звичайно, там є збіг обставин великий, геополітичний, але без цієї організації неможливо було б прийти до незалежності».*

«Пане Леоніде!». Як Революція на граніті усталила звертання «пан»

— першою з трьох революцій в Україні була Революція на граніті в жовтні 1990 року, ще до Помаранчевої революції і Революції гідності;

— один аспект Революції на граніті є малопоміченим, але він мав значний вплив — разом з іншими новаціями студентів — навіть на міжлюдські стосунки українців;

— студенти-революціонери домоглися своєрідної легалізації звертання «пан» замість комуністичного «товариш».

...Четвертий день акції українських студентів у центрі Києва на площі Жовтневої Революції. До молоді, деякі з представників якої оголосили голодування, прийшов голова Верховної Ради тоді ще Української РСР Леонід Кравчук.

Він обдивився студентські намети і ліжка-розкладачки, на яких лежали студенти-протестувальники.

А потім відбулася його розмова з одним із лідерів Революції на граніті Олесем Донієм, в якій також брав участь інший співголова акції протесту — тодішній голова львівського «Студентського братства» Маркіян Іващишин.

Під час розмови, яку знімала телекамера новин «Українського телебачення», що мало тоді монополію на теленовини в республіці, Олесь Доній твердо звертався до Леоніда Кравчука — «Пане Леоніде!».

Коли цю розмову — не всю, а її частини — показало ввечері телебачення, багато хто був заскочений. Уперше до Кравчука